

Qadın hüquqlarının müdafiəsinə dair beynəlxalq siyasət

BMT Konvensiyasından sonra qadın hüquqlarının müdafiəsi üzrə beynəlxalq siyasətin inkişafında xüsusi rol 2000-ci ilədək qadınların vəziyyətinin yaxşılaşdırılması sahəsində *Nayrobi perspektiv strategiyalarına məxsusdur; həmin strategiyalar 1985-ci ildə Nayrobidə keçirilmiş Qadınların Vəziyyətinə dair III Ümumdünya Konfransında qəbul edilmişdi. Qadın onilliyi qadınların və kişilərin hüquqlarının bərabərləşdirilməsi yolunda bir çox əngəlləri göstərdiyinə görə, Nayrobi strategiyaları bərabərliyin daha dərin anlayışından çıxış edərək, qadın hüquqları ilə bağlı situasiyanın yaxşılaşdırılması üzrə əsas fəaliyyət istiqamətlərini müəyyən-ləşdirirdi.*

S.V.Pelenina və O.A.Voronina göstərir ki, əgər o çağadək beynəlxalq hüquqi praktikada bərabərlik, müstəsna olaraq, hüquqi anlayış kimi anlaşılırdısa, Nayrobi perspektiv strategiyalarında qeyd edilirdi ki, de-jure bərabərlik məhdud xarakter daşıyır. Əsl bərabərlik - de-fakto qadınlar üçün hüquq, öhdəliklər və imkanlar bərabərliyini güman edir. Nayrobi perspektiv strategiyaları praktiki olaraq, həyatın bütün sferalarında, gender bərabərliyinə nail olmağın yollarını, üsullarını və mexanizmlərini müəyyən edir, bu zaman qadınlar arasında irqi və etnik mənsubluğa və sosial statusa görə fərqləri də nəzərə alır.

T.L.Baranova yazır ki, qadın hüquqlarının müdafiəsi üzrə beynəlxalq-hüquqi fəaliyyətin sonrakı inkişafı İnsan Hüquqları üzrə Ümumdünya Konfransında (Vyana, 1993) Vyana Bəyannaməsinin və Fəaliyyət Proqramının qəbul edilməsi ilə bağlıdır. Bu sənədlər hüquq-müdafiə mexanizmlərinin vəziyyətinin uzun sürən müzakirə prosesinin kulminasiyası olub. Ümumi İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin (ÜİHB) əsasında yaradılmış insan haqları sahəsində sənədlər korpusunun möhkəmləndirilməsi və həyata keçirilməsi üzrə səylərə rəvac verdi. Burada, ilk dəfə xülasə olunurdu ki, qadınların və qızların hüquqları insanın ümumi ayrılmaz, tərkib və bölünməz hissəsidir. S.Ayvazovanın fikrincə, bu zaman qadınlar üzərində zorakılığın qarşısının alınması üzrə beynəlxalq birliyin fəaliyyətinin əhəmiyyəti üzərində vurğu qoyulur. Sənədlərdə, məsələn, "ictimai və özəl həyatda qadınlara münasibətdə zorakılığa son qoyulması üzrə seksual qısnamaların bütün formalarının ləğvi üzrə, qadınların istismarına və qanunsuz ticarətinə qarşı, ədliyyənin həyata keçirilməsi zamanı cinsi əlamətə görə ayrı-seçkiliyin ləğvi üzrə işlərin vacibliyindən bəhs edir.

Y.Şakuro göstərir ki, Vyana Konfransının tövsiyələri əsasında BMT Baş Məclisi 1993-cü il dekabrın 20-də Qadınlara münasibətdə zorakılığın aradan qaldırılması haqqında Bəyannamə qəbul etdi. Sözügedən Bəyannamədə, ilk dəfə olaraq, "qadınlara münasibətdə zorakılıq" anlayışı açılır. Bu, cinsi əlamət

əsasında törədilən və qadına cinsi, fiziki və psixoloji zərər və əzab gətirən, cinsi əlamət daşıyan və ya bu aktların olunma təhlükəsini, istər şəxsi, istərsə də ictimai həyatda azadlıqdan məcburi və ya konüllü məhdudiyətlərə özümdə əks etdirən istənilən zorakılıq aktını bildirir. Beləliklə, zorakılıq aktı kimi qadınlara qarşı fiziki, cinsi və psixoloji zorakılığın geniş diapazonu təsnif olunurdu.

S.V.Polenina qeyd edir ki, bu sənədə əsasən, BMT üzvü olan dövlətlər BMT orqanlarına təqdim etdikləri insan hüquqları haqqında məruzələrə qadınlara münasibətdə zorakılığa və onun aradan qaldırılmasına dair tədbirlər haqqında məlumatı, habelə, bu məsələdə təmayüllərin təhlilini daxil etməyə boyun olurdular. Həmçinin, BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Komissiyası tərəfindən qadınlara münasibətdə zorakılıq məsələsi üzrə xüsusi məruzəçi təyin olunurdu.

BMT-nin Qadınların Vəziyyətinə dair IV Ümumdünya Konfransında (Pekin, 1995) qəbul edilmiş sənədlər və "Pekin" Proqramı çərçivəsində hazırlanan sonrakı material və strategiyalar problemin idrakında yeni mərhələdən xəbər verirdi. Pekin konfransı milli hökumətlərə texniki, idarəçilik və sahibkarlıq fəaliyyət sferalarında qadınların kişilərlə bərabər tərəfdaş kimi imkanlarını genişləndirməyə imkan verən xüsusi strategiyalar və proqramlar işləyib-hazırlamağı tövsiyə etdi.

Qeyd edək ki, bu konfransın qəbul etdiyi sənədlər kontekstində qadınların vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması zərurətinin vurğulanmasından gender bərabərliyi ideyasına tədrici keçid baş verir.

Sevil Abbasova yazır: "Pekin Bəyannaməsi beynəlxalq-hüquqi sənəddən daha çox, siyasi sənəddir. Orada qadınların gerçək durumunda problemlə bölgələr işarələrin və situasiyanın yaxşılaşdırılmasına dair ən ümumi siyasi, sosial və iqtisadi strategiyalar cızılır. "Qadın hüquqları insan hüquqlarıdır" (maddə 14) və "qadınlara və qızlara bütün insan hüquqlarından və əsas azadlıqlardan tam surətdə istifadə etmək və bu hüquq və azadlıqların pozulmasına qarşı təsirli tədbirlər almaq imkanının" təmin olunması (23 maddə), habelə, bərabərliyə nail olunması yolundakı bütün əngəllərin aradan qaldırılması (24-cü maddə) zəruriliyi üzərində israr edən Bəyannamə bir daha dünya birliyinin gender bərabərliyi dəyərlərinə oriyentasiyasını təsdiq edir. "Bərabər hüquqların, imkanların və resurslara bərabər girişi və kişilər və qadınlar arasında ailə öhdəliklərinin bərabər şəkildə bölüşdürülməsinin və onlar arasında ahəngdar tərəfdaşlığın onların (kişi və qadınların) və ailələrinin firavanlığı, habelə, demokratiyanın möhkəmlənməsi üçün aparıcı önəmə malik" olduğunu iqrar edən (maddə 15) Bəyannamə köhnə və yeni demokratiyalar üçün yeni oriyentirlər müəyyən edir. 26-cı və xüsusən də, 35-ci maddələrdə "qadınlara iqtisadi resurslara, o cümlədən torpağa, kreditlərə, elm və texnikaya, peşəkar hazırlığa, informasiyaya, kommunikasiya vasitələrinə və bazarlara bə-

rəbər girişini" təmin etmək zərurəti xüsusi vurğulanırdı. Xüsusən, 32-ci maddə əhəmiyyətlidir, orada cinsi əlamətə görə qadınların ayrı-seçkiliyi ilə mübarizə onların irq, etniki mənsubiyyət, yaş, mədəniyyət əsasında güclənən ayrı-seçkiliyini nəzərə almaq zərurəti ilə (yeni müasir cəmiyyətlərdə qüvvədə olan başqa-stratifikasiya amilləri ilə) əlaqələndirilir.

Pekində qəbul edilmiş ikinci sənəd - Fəaliyyət Platformasının məqsədi Nayrobidə 1985-ci ildə qəbul edilmiş qadınların vəziyyətinin yaxşılaşdırılması sahəsində perspektiv strategiyalarının həyata keçirilməsinin sürətləndirilməsi və qadınların ictimai və özəl həyatın bütün sferalarına fəal surətdə cəlb olunmaları yolunda bütün əngəllərin aradan qaldırılmasıdır. Bu sözün müstəqim mənasında geniş həcmli sənəd qadınların və kişilərin hüquq bərabərliyini insan hüquqlarının aspektlərindən və sosial ədalətin təminatı şərtlərindən biri kimi dəyərləndirməklə, "qadınların imkanlarının genişləndirilməsi üçün gündəmi təmsil edir" (Fəaliyyət Platforması, 1995,1). Bu hüquq və məsuliyyət bərabərliyi prinsipinin ailədə, işdə və daha geniş milli və beynəlxalq kontekstdə təsbiti zərurətini güman edir. Başqa sözlə, qadınların imkanlarının genişləndirilməsi onların kişilərlə hüquqlarda və məsuliyyətdə bərabərləşdirilməsi kimi təsəvvür olunur. Bərabərlik üzərinə vurğunu qoyan Platforma, fəqət, onu (bərabərliyi) qadınların kişilərlə eyniyyəti kimi yozmur. Fərqliliklərin əhəmiyyətli olduğu etiraf edilir, lakin onlar bioloji öncədən təyin edilmişlik kimi deyil, hər bir cinsin sosial cəhətdən determinə edilmiş rollarının nəticəsi kimi anlaşılır".

Platformada 12 ən mühüm problem sahəsi müəyyən edilmişdir. Onların sırasına daxildir qadınlar arasında yoxsulluq və səfalet, qadınların təhsili və peşə hazırlığı, qadınlar və səhiyyə, qadınlara qarşı zorakılıq, qadınlar və silahlı münaqişələr, qadınlar və iqtisadiyyat, qadınların hakimiyyət strukturlarında və qərarların qəbulu prosesində iştirakı, qadınların vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasının institusional mexanizmləri, qadın-insan hüquqları, qadın və kütləvi informasiya vasitələri, qadın və ətraf mühit, qız uşaqları. Platformada, həmçinin, bu məqsədlərə çatmaq üçün hökumətlərin, beynəlxalq birliyin və özəl sektorun qəbul etməli olduğu strateji məqsəd və tədbirlər təklif olunmuşdur. Pekin Fəaliyyət Platforması qadınların yerli cəmiyyətlərin, özünüidəratmə orqanlarının işində və qərar qəbulu prosesində iştirak etmək hüquqlarının inkişaf etdirir və irəli aparır. Platformanın xüsusi - "G" bölməsi, məhz qadınların direktiv orqanların işində və qərarların qəbulu prosesində iştirakı məsələlərinə həsr edilmişdir. Orada deyilirdi ki, "qadınların dolğun həyat sürmələrinə əngəllər yaradan hakimiyyət münasibətləri cəmiyyətin müxtəlif səviyyələrində fəaliyyət göstərir - sırf şəxsi səviyyədə tutmuş, kəskin ictimai (publik) səviyyəyə kimi. Qadınların və kişilərin qərarların qəbulu prosesində bərabər hüquqlu iştirakı məqsədinə nailolma cəmiyyətin tə-

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığın artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

kitabını daha dəqiq əks etdirən və demokratiyanın gərəklili funksionallığının möhkəmləndirilməsi və yardım edilməsi üçün zəruri olan balans təmin edir. Əsas hədəflərdən biri kimi BMT-nin İqdsadi və Sosial Şurası tərəfindən müəyyən edilmiş qadınların rəhbər vəzifələrdə 30 faizlik təmsilçiliyinə nail olmaq göstərilirdi bu vəzifə 1995-ci ilədək həll olunmalı idi, lakin o il ümumən dünya üzrə qadınların qanunverici orqanlarda təmsilçiliyi 10%-i keçmirdi, nazir vəzifələrində isə daha az qadın təmsil olunmuşdu".

Məhz Pekindən sonra qadın sağlamlığı və qadınlar qarşı zorakılıq mövzularını aktual beynəlxalq problemlərin ayrılmaz hissəsinə çevrildi. Beləliklə, qeyd etmək olar ki, Vyana Konfransı beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini qadın hüquqları məsələsinə cəlb etdi. Pekin Konfransı irəliyə doğru daha bir addım ataraq, bu problemləri beynəlxalq nəzarət altına aldı.

S.Abbasovanın fikrincə, 1995-ci ildə Avropa Şurasının təşəbbüsü ilə gender bərabərliyi probleminə kompleks yanaşma (gender mainstreaming) barəsində məsələyə dair mütəxəssislər qrupu yaradıldı. Bu cür yanaşmaya dair konsepsiya ilk dəfə BMT-nin Qadın Problemləri üzrə III Ümumdünya Konfransının (Nayrobi, 1985) keçirilməsindən sonra meydana gəldi. "Gender mainstreaming" qadınlar və kişilər arasında bərabərlik meyarlarının "mainstream" termini ilə işarələnən cəmiyyətin təşkilinin ümumi sistemine daxil edilməsi zərurətini bildirir. Sonralar bu konsepsiya BMT-nin

Qadın Problemləri üzrə IV Ümumdünya Konfransında (Pekin, 1995) qəbul edilmiş Fəaliyyət Proqramında bəyənildi.

Hal-hazırda bu yanaşma Avropada - istər Avropa İttifaqı (Aİ) səviyyəsində, istərsə də ayrı-ayrı ölkələrdə inkişaf etdirilir. Hərçənd, onun vahid tərif olmasa da, gender bərabərliyinə kompleks yanaşma "qadınlar və kişilər arasında bərabərliyin irəliləməsi üçün sosial siyasət üzrə proqramlara qadınların və kişilərin prioritetlərinin və tələbatlarının sistemli inteqrasiyası; qadınlara və kişilərə münasibətdə sonrakı monitorinq və dəyərləndirmə ilə artıq planlaşdırma mərhələsində xüsusi tədbirlərin effektivliyini nəzərə alınması ilə müşayiət olunan bərabərliyə nail olmağa dair sosial siyasətin xüsusi tədbirlərinin inkişaf etdirilməsi" kimi anlaşılır. Gender bərabərliyi sahəsində kompleks siyasətin çıxış nöqtəsi, bütövlükdə, cəmiyyətdir. Kompleks yanaşma fundamental strategiyadır, ona görə də, onun həyata keçirilməsi uzun zaman tələb edir. Onun yeniliyi və spesifikliyi ondadır ki, o, həm qadınların, həm də kişilərin maraq və dəyərlərini inteqrasiya edir. Kompleks yanaşma "bərabərliyin fərqliliklərin çoxşəkilliyini və mövcudluğunu dəyərləndirən daha geniş və daha dolğun tərifini güman edir və cəmiyyətin kişilərə mənsub "qütbləşməsinin" və gender bərabərliyinin struktur xarakterinin yenedən gözəndən keçirilməsi haqqında məsələ qaldırır".

Vahid Ömerov,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru